

RISTEN MUSTONEN

Mikä merkitys saamen- kielisellä ja saamen kielen opetuksella on?

SAAMELAISTYTTÖ, KUVA PAADAR IMAGES, [HTTPS://KAKSAMA.KUVAT.FI/](https://kaksama.kuvat.fi/)

MONI ON TÖRMÄNNYT UUTISOINTIIN Pasilan peruskouluun perustetusta saame-suomi luokan pilotoinnista, jossa oppilaat voivat opiskella noin puolet opinnoistaan saameksi ja puolet suomeksi. Saamelaiskäräjien Pasilan peruskoululle myöntämä Saamen kieliteko -palkinto sekä mediahuomio kertovat asian tärkeydestä. Pilotti on hienoa pioneerityötä saamen kielen ja kulttuurin edistämiseksi kaupunkiympäristössä, Saamenmaan ulkopuolella. Saamelaisalueella perusopetuslain 10 § puolestaan mahdollistaa saamenkielisen oppilaan saavan pääosan opetuksestaan saameksi.

Miksi saamenkielinen ja saamen kielen opetus sitten on tärkeää? Nykyään ymmärretään yleisesti melko hyvin oman äidinkielen merkitys oppimisessa; toki saamenkielisille on parasta saada opetusta omalla kielellään. Tarkempi vastaus kysymykseen vaatii lisäksi historiaan perehtymistä.

Saamen kieliä on yhdeksän: etelä-, uumajan-, piitimen-, luulajan- ja pohjoissaamet (läntiset saamen kielet) sekä inarin-, koltan-, kildinin- ja terinsaamet (itäiset saamen kielet). Saamen kieliä puhutaan Saamenmaalla neljän valtakunnan alueella Norjassa, Ruotsissa, Suomessa ja Venäjällä. Kielirajat eivät noudata alueelle sittemmin perustettujen kansallisvaltioiden rajoja; olisikin keinotekoista puhua pelkästään esimerkiksi Suomen saamen kielistä, sillä vaikkapa pohjoissaamea puhutaan nykyisten kolmen kansallisvaltion alueella.

Mitä kauempana perinteiset puhuma-alueet sijaitsevat toisistaan, sitä hatarammin eri kielten puhujat ymmärtävät toinen toistaan ilman erillisiä kielen opintoja. Tämän ymmärtää vaikkapa itäisen Saamenmaan Kuolan niemimaan sekä eteläisen

Saamenmaan välimatkaa mittailemalla. Toisaalta keskeinen sanavarasto on hyvin pitkälti yhteistä, ja osatessaan yhden saamen kielen oppii helpommin muitakin. Esimerkiksi moni pohjoissaamenkielinen ymmärtää ja tuottaa inarinsaamea suhteellisen pienen perehtymisen vaivoin.

Kaikki saamen kielet ovat alkuperäiskansaja vähemmistökieliä. Vaikka pohjoissaame on saamen kielten joukossa valtakieli, myös se on uhanalainen kieli. Pohjoismaiden assimilaatio- eli sulauttamispolitiikoilla on ollut – ja monien näkemysten mukaan on edelleen, enemmän tai vähemmän – valtava vaikutus saamen kielten elinvoimaisuuteen ja kielenvaihtoon saamesta valtakieleen. Monet saamelaiset ovat kokeneet raa’an kielenvaihdon Norjan norjalaistamispolitiikan, Suomen epävirallisen suomalaistamispolitiikan ja Ruotsin suojelevan erottelupolitiikan vuoksi.

Norjassa assimilaatiotoimet alkuperäiskansan sulauttamiseksi valtaväestöön olivat avoimia ja lakiinkin kirjattuja. Suomessa assimilointi taikka suomalaistaminen ei sen sijaan ollut yhtä avointa ja poliittista Norjan ja Ruotsin tapaan. Saamelaisen historiasta kerrotaan harvoin valtakielillä tarpeeksi, ja yleisen tietotason lisäämiselle lienee tarvetta; tietovajetta kenties tulevaisuudessa osaltaan paikkaa saamelaisen ja Suomen valtion välille käynnistetty totuus- ja sovintoprosessi, jonka yhtenä tarkoituksena on tuoda paremmin esille historiaa Saamenmaalla.

Ruotsissa assimilaatio oli kahtalaista: toisaalta porosaamelaiset eristettiin ruotsalaisista *lapp skall vara lapp* -ideologian mukaisesti, toisaalta muut saamelaiset pyrittiin sulauttamaan valtaväestöön.

Tavoitteena oli suojella alkuperäisinä ja primitiivisinä saamelaisina pidetyt porosaamelaiset siviilisaatiolta ja sulauttaa loput, epäaitoina pidetyt saamelaiset Ruotsin kansaan. Seuraukset ovat olleet kovat jokaisen valtion sisällä, joten saamen kielten kannalta ei liene niin suurta merkitystä, missä päin Saamenmaata on sattunut asumaan.

Erityisesti 1940-luvulta 1970-luvulle kestänyt asuntola-aika oli merkittävä osa Pohjoismaiden pyrkimyksiä sulauttaa alkuperäiskansa valtaväestöihin. Silloin saamelaislapsia erotettiin omasta perheestä, kielestä ja kulttuurista pitkäksi aikaa oppivelvollisuuden ja usein kaukana sijaitsevien koulujen vuoksi. Asuntoloissa moni saamelainen koki sekä avointa että rakenteellista syrjintää eikä saamen kieltä voinut puhua. Myös henkistä ja fyysistä väkivaltaa ilmeni.

Monella paikkakunnalla saamelaislapset ovat joutuneet opettelemaan kouluissa valtaväestön kielen ja kulttuurin, koska saamelaisuutta ei hyväksytty vaan sitä vastoin halveksittiin. Saamelaisten asuntolakokemuksia tutkivan Minna Rasmuksen mukaan se saattaa olla syynä siihen, miksi monet vanhemmat eivät ole puhuneet saamea omille lapsilleen. Asuntola-ajan alistamisen seuraukset näkyvät nykypäivän kielitilanteessa: saamen kielten kieliyhteisöissä on ihmisiä, joiden oman kielen puhuminen on katkennut jo lapsuudessa tai ei toisaalta ole päässyt kunnolla alkamaankaan. Toisaalta on monia, joilla on passiivinen kielitaito tai jotka ovat ottaneet kieltensä takaisin käyttöön myöhemmin.

Usein äidinkieltensä kokonaan tai osaksi aikaa menettänyt sukupolvi toivoo ainakin lapsilleen mahdollisuutta saamen kielen oppimiseen, ja toive osoitetaan luontevasti koulun suuntaan. Vaikka koululaitos aikanaan teki mittavia vahinkoja kielelle ja kulttuurille – pahimmassa tapauksessa kyseenalaisti lapsen koko identiteetin ja asetti sen hävettäväksi – koululta edellytetään usein nykyään päivänvastaisia, korjaavia toimenpiteitä. Odotukset ovat usein suuret. Myös varhaiskasvatuksella on merkittävä osa kielen revitalisoinnissa eli perinnekielen aseman vahvistamisessa, kielen puhujien sekä kielenkäyttötilanteiden lisäämisessä.

Saamen kielipesä on varhaiskasvatuspaikka, jossa lapselle puhutaan alusta asti vain saamea, kun kotona ei puhuta saamea tarpeeksi tai ollen-

kaan. Lapsi viettää suuren osan päivästäan päiväkodissa, ja kielitaito kohenee. Kielipesissä ei näytä olevan puutetta lapsista vaan ennemminkin työntekijöistä. Se kertoo osaltaan siitä, että monissa saamen kieliyhteisöissä on suuri tarve ja halu kielen revitalisaatioon.

Saamen kielten revitalisaatiosta laajasti kirjoittanut Ulla Aikio-Puoskari toteaa, että revitalisaation tavoite on kielen yhteiskunnallisen aseman ja käytettävyyden parantaminen modernissa yhteiskunnassa sekä kielen tulevaisuuden suunnittelu. Hänen mukaansa revitalisaatio yhdistää koko yhteisöä, purkaa vanhoja traumoja ja ajattelutapoja, antaa uudenlaisia työmahdollisuuksia sekä tuo mukanaan uuden kulttuurin ja yhteyksiä esimerkiksi suvun historiaan ja saamenkieliseen kirjallisuuteen. Saamen kielten revitalisaatiosta inarinsaame on hyvä esimerkki siitä, miten resursoinnilla, suunnittelulla ja kovalla työllä on mahdollista vahvistaa kielen asemaa tuntuvasti.

Saamenkielinen opetus on kollektiivisesti tärkeää siksi, että yksilön valinnat vaikuttavat koko yhteisön kielivalintoihin. Pienissä yhteisöissä jokainen kielenpuhujana on tärkeä. Saamenkielinen opetus on revitalisaation työväline, joka osaltaan edistää saamelaisten yhdenvertaisuutta ja ajattelutavan, kielen, säilymistä. Mitä olisivat esimerkiksi jotkin sisteduodjin käsityökäsittete sujuvalla valtakielellä, tai kuinka kuvata henkilön kävelytapaa yhtä tarkasti yhdellä sanalla kuin verbikieli saamalla? Äidinkielitutkija Tove Skutnabb-Kankaan mukaan revitalisaatio on myös ihmisoikeus ja parantaa vähemmistökielten oikeuksia.

Saamenkielinen opetus alkoi vasta 1970-luvun puolivälissä eikä sitä ehkä siksikään voi pitää itsenäisyytenä. Saamen tietotekniikkaa hyödyntävä etäopetushanke alkoi toissa vuonna, mikä tukee Saamenmaan ulkopuolella asuvien saamelaisten kielitaitoa ja toivottavasti saa rahoituksen toiminnan vakiinnuttamiseksi.

Saamenkieliselle oppimateriaalituotannolle ja sen päivitykselle ei ainakaan toistaiseksi ole osoitettu riittävästi resursseja, ja opettajan on laadittava itse kaikki materiaali esimerkiksi luki-
on (pohjois)saamen äidinkielen ja kirjallisuuden 4. kurssista eteenpäin. Toisaalta opiskelijat ja opilaat yleisesti ottaen arvostavat saamenkielisiä materiaaleja. Voi sitä iloa, kun he saavat tutustua

vaikkapa oman kielensä kirjallisuuden aikakausiin ja merkkiteoksiin, ja projektia varten löytyy vielä perusteellinen nettisivu!

Yksittäiselle ihmiselle kielenelvytys saattaa tarkoittaa esimerkiksi sitä, että hän oppii perinnekielen uudestaan, saa tukea vähemmistöidentiteettilleen tai löytää sen avulla töitä. Tätä kirjoitusta kirjoittaessa esimerkiksi työnhaun MOL-sivustolla saame-hakusana tuottaa 55 työpaikkailmoitusta.

Saamen kielen opetus antaa mahdollisuuden aiemmin katkenneen äidinkielen tai perinnekielen oppimiseen ja toisaalta saamenkielinen opetus vahvistaa sitä, sillä esimerkiksi ensi- ja toiskielisten puhujien kielitaidot näyttävät lähentyvän toisiaan. Voi olla perusteltua ja oikeudenmukaista laajentaa äidinkielen perinteistä määritelmää perustumaan ensikielisyyden sijaan esimerkiksi kieleen samaistumiseen ja suvun historiaan.

Joskus kuulee sanottavan, että opiskelijat pitävät kielensä oppimista miltei terapiana; se voi olla tapa helpottaa ylisukupolvista taakkaa. Inarin ja Enontekiön kielitilannetta pro gradussaan tutkinut Magreta Sara on havainnut, että ennen saamen puhuminen oli häpeä – nykyään häpeä voikin olla se, jos ei puhu saamea. Paitsi puhuttaessa saamenkielisestä opetuksesta, myös saamen kielen opetuksesta puhuttaessa viitekehystenä näyttäytyä äidinkieli – sydämen kieli, kielistä tärkein.

MISTÄ LÖYDÄN LISÄTIETOA saamelaisuudesta ja vinkkejä opetukseen? Tietokirjailijat Kukka Ranta ja Jaana Kanninen ovat kirjoittaneet saamelaisten assimilaatiosta Suomen puolella. *Vastatuuleen – Saamen kansan pakkosuomalaistamisesta* (Kustantamo S&S 2019) sopii saamelaisten historiaan ja näkemyksiin perehtymiseen, ja se on laadittu yhteistyössä saamelaisten kanssa.

Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalitoimiston Oktavuolta.com-sivustolta löytyy kattavasti tietoa, tehtäviä ja opetusmateriaalia saamelaidiedon opetukseen. Sivuilla kerrotaan muun muassa saamelaisista nuortenkirjoista (sopivat luvvinkiksi myös suomen- ja ruotsinkieliseen opetukseen), *duodjista* eli saamenkäsityöstä ja vaikkapa kukoistavasta saamelaismusiikista.

Sano se saameksi -nettisivustolla on muun muassa kolmen saamen kielen fraasianakirja, lyhytdokumentteja ja opettajan opas. Projekti sai Tie-

donjulkistamisen valtionpalkinnon vuonna 2017, ja sivustoa voi lukea suomen lisäksi ruotsiksi ja englanniksi. Fraasianakirjaa voi kuunnella ja opetella ääntämystä.

Saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston ja Nuorten Akatemian yhteishanke *Dihtosis* (www.nuor.fi/dihtosis) lisää erityisesti yläkouluikäisten tietoja saamelaisista. Hankkeen avulla voi tilata saamelaisaiheisen kouluvierailun yläkouluun, toiminnallisten harjoitusten menetelmäpakan tai *Sukellus saamelaiskulttuuriin* - mobiiliopetuspelin.

KIRJOITAJA

RISTEN MUSTONEN,
SAAMEN KIELEN LEHTORI,
UTSJOEN SAAMELAISLUKIO

LÄHTEITÄ JA LISÄTIETOA

- Aikio-Puoskari, Ulla 2016: Gullos sámegeiella! Sámegeielaid ealáskahttima buoremus vuogit ja álbmotlaš politihka linjât Suomas, Ruogas ja Norggas. Sámegeiela doaimmahat, Waasa Graphics Oy.
- Hirvonen, Vuokko 1999: Sámeeatnama jienat. Sápmelaš nissona bálggis girječállin. DAT O.S. Guovdageaidnu.
- Huss, Leena 1999: Reversing Language Shift in the Far North. Linguistic Revitalization in Northern Scandinavian and Finland. Studia Uralica Upsaliensia 31, Uppsala.
- Lantto, Patrik 2003: Att göra sin stämma hörd. Svenska Samernas Riksförbund, samerörelsen och svensk samepolitik 1950–1962. Kulturens frontlinjer. Skifter från forskningsprogrammet Kulturgräns norr 47. Umeå.
- Pasanen, Annika 2015: Kuávsui ja peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo'. Inarinsaamen kielen revitalisaatio. Uralica Helsingiensiea 9. UnigrafiaOy, Helsinki.
- Rasmus, Minna 2008: Bágggu vuolgit, bágggu birget. Sámemánáid ceavzinstrategiijat Suoma álbmotskuvlla ášodagain 1950–1960-logus. Publications of Giellagas Institute NR 10. Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski.
- Sammallahti, Pekka 1998: The Saami Languages. An Introduction. Dawi Girji, Kárášjohka.
- Sara, Magreta 2016: Davvisámegeiela gielladilli Anára ja Eanodaga gielldain –meroštallojvuvon UNESCO Language Vitality and Endangerment -dokumeantta fáktoriid mielde. Pro gradu -dutkanuš. Giellagas-instituhtta, Oulu Universitehta.
- Seurujärvi-Kari, Irja 2012: Ale jaskkott eatnigiella: Alkuperäiskansallisuuden ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille. AS Paketti Tallinna, Helsingin yliopisto.
- Skutnabb-Kangas, Tove 2000: Linguistic genocide in education or worldwide diversity and human rights? Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey.
- Todal, Jon 2003: »Det lappiske Tungemaal til et forstaa« - Nubbingiella giellalaš ealáskahttima gaskaopmin. Teoksessa Hirvonen, Vuokko (doaim.): *Sámi skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O975 hástalusaid? Reformma 97 evalueren* s. 107–120. ČálliidLágádus, Kárášjohka.